

ČOVJEK I NJEGOV SMISAO

ČOVJEK TRAŽI ODGOVOR

Čovjek danas troši svoju duhovnu energiju u prvom redu na području tehničkih otkrića. Duh, kao nikada prije, osvaja materiju i njezine zakone. On prodire u tajne prirode i otkriva tajnovitu strukturu stvarnosti. Zaveden, međutim, svojim frapantnim uspjesima, on kao da sve više zaboravlja na se; ponesen životnim zamahom, on se više zanima tehničkim napretkom nego duhovnom kulturom. Istodobno jaki val materijalizma zloupotrebljava ovu alijenaciju duha i pridaje materiji nove kvalitete. On ide tako daleko da zatamljuje samosvijest duha, poriče duhovnu stvarnost i ograničava smisao ljudskog života.

Svaki dan se susrećemo s materijalističkim gledištem o prirodi i životu, često s tendencijama skretanja ljudske misli s linije uočavanja cjelovite ljudske sudbine i okretanja te misli prema zapostavljanju duševnih težnja i omalovažavanju duhovnih vrednota. To nas koji put zbunjuje. Rađa u nama sumnju i bojazan da se stvaraju nove navike i otupljuju ljudske duhovne težnje. U stvari, kako ćemo odmah vidjeti, ova je bojazan neosnovana. U uskoj je vezi s površinskim gledanjem na tok povijesti i ljudsku prirodu. Posljedica je naglog tehničkog razvoja i nestabilnosti jednog prelaznog razdoblja.¹ Svijetu treba proizvođača i proizvodnih sila, stoga se on okreće prema toj perspektivi. To još nije tragično, niti čak opasno; za jednu kulturu ako se ne nametnu teži okviri u sputavanju same kulture i duhovnih težnja čovjeka. Pa ni tada, bez sumnje, nema bojazni da će se sputati ljudski duh ili da će on odustati da stavlja pitanja i otkriva istinu. Njegova neutaživa težnja da traga i prelazi granice ograničenog ne može se zaustaviti. Upoznajući sve bolje materiju, on je sve više upućen da se što temeljitije posveti sudbinskim pitanjima čovjeka. Ljudski duh srće dalje. Ljestvica njegova uspona ne poznaje granica. On prelazi kategoriju ograničenog i traži Apsolut iz kojega izviri i u koji opet ulaze sve poznate dimenzije ljudske misli.

To se već danas opaža. Dok je čovjek s jedne strane najviše okrenut prema zemlji, dotle on uviđa da zemlja nije njegova vrhunška domena. S tjeskobom u duši čezne za »nečim« višim. I, nesiguran, traži nužno opravdanje svoga bića i smisao svoga života.

Jedno zamašno pitanje o čovjeku — a to je valjda bitno pitanje i ključ čitava kompleksa čovjek-stvarnost — izranja iz ljudske misaonosti, strši i traži odgovor. Sudbonosno se prolama ovo pitanje: u čemu je smisao ljudskog života?

Suvremena misao, nošena strujanjima pomodnih ideja, ne voli na to odgovarati. A, opet, željna je odgovora i muči se da kaže...

¹ Usp. Karl Rahner, *Gegenwart des Christentums*

ŠTO KAŽE SUVREMENA MISAO?

Pokušat ćemo, bar djelomično, odgovoriti. Nećemo ulaziti u praktičarska rješenja: kako tko nalazi taj smisao u utilitarizmu, hedonizmu, osobnom ili društvenom razvoju i slično. Osvrnut ćemo se samo na značajnije sisteme koji interesiraju današnjega čovjeka. Radi boljeg pregleda svrstat ćemo ih na literarno, filozofsko i religiozno područje. Te tri panorame odražavaju, kažu, savjest, misao i svijest jednog vremena.

Nas ovdje posebno zanima kršćanski odgovor. Nastojat ćemo osvijetliti razumsku opravdanost, potrebu i humanu stranu tog odgovora. Upozorit ćemo na njegovu važnost u ljudskom životu. Osvrćući se na literarnu i filozofsku misao, uzet ćemo u obzir ona strujanja koja se ne slažu s kršćanskim poimanjem čovjeka i njegove sudbine. Dok, ona druga, jednako suvremena i vitalna koja su bliska kršćanskom odgovoru ili gotovo s njim identična, nećemo posebno iznositi. Takva su, na primjer, literarna rješenja P. Claudela, B. Pasternaka, F. Mauriaca i drugih u literaturi, ili Bergsona, Berđajeva i Teilharda de Chardina u filozofiji. Nećemo zalaziti ni u suvremena kršćanska filozofska strujanja, kao što su, na primjer, kršćanski egzistencijalizam G. Marcela i Mounierov personalizam. Ona su u biti kršćanska.

Moramo odmah naglasiti da je suvremena misao rastrgana, često oprečna i maglovita. Nasuprot kršćanskom stanovištu o čovjeku i njegovoj sudbini postoji čitavo mnoštvo pogleda i nazora, više-manje suprotnih i eklektičnih. Njihove misli i ideje, razasute po književnim i filozofskim djelima, u knjigama i listovima, suprotstavljaju se, kad potpuno, kad djelomično, kršćanskom odgovoru. Često fatalna i pesimistična, suvremena strujanja moderne misli, dok se faustovski propinju za spoznajom, u svojim odgovorima stravično zjape prazninom i beznađem koje ispunja čovjeka i ostavlja u njemu osjećaj ljudske tragedije.

Počnimo s literaturom.

Što kaže suvremena literatura o čovjeku i njegovu životu?

Američki književnik Norman Mailer susreo se s ovim pitanjem u jednom stravičnom momentu ljudske tragike i zahvatio ga direktno, ali više kao pitanje nego odgovor. U njegovu romanu *Goli i mrtvi*, za vrijeme strašnih krvoprolića, pojavljuje se japanski major Ishimara. Mrtav leži na bojnopolju, a iz džepa mu viri dnevnik. Otvorili su posljednju stranicu. Pisao ju je, kaže Mailer, jedan sat prije svoje smrti. »Sunce je večeras zašlo«, piše major, »crveno od krvi naših vojnika. Sutra će i moja krv biti s njom...« »Mislim«, nastavlja major: »rođen sam i umrijet ću. Pitam se: Čemu? Rođen sam, umrijet ću: ČEMU? Kakav je tome smisao?« Napisao je ovo, kaže Mailer, velikim slovima. To je bilo očito njegovo životno pitanje.

Da, ovo je sudbonosno i odsudno pitanje. Čovjek se nužno mora s njim susresti. Odgovoriti na nj znači reći *da* ili *ne* svome životu. Ni japanski major, međutim, ni američki književnik nisu uspjeli na nj odgovoriti. A ono ih je mučilo, strahovito mučilo. Možda je Mailerov odgovor i majorovo predviđanje: krvava pozornica na kojoj je niklo ovo pitanje.

On je, na žalost, fatalan i tragičan. Čovjek se ne može olako s njim pomiriti.

Pred dvije godine, u jednom interviewu VUS-u,² naš dramatičar M. Matković pokazao je jaku rezerviranost prema ovom pitanju. On priznaje da ne može odgovoriti u čemu je smisao našega života. Kad bih znao, zaključuje on, koji je naš smisao, »postao bih svećenik ili...« I nije se čuditi. A ljudima ipak treba odgovor. Gnoseologija odbacuje agnosticizam.

Suvremena literatura, jednim dijelom, eto izbjegava odgovor; drugim pak, često onim efemernim i površnim, traži i nalazi ljudski smisao u Horacijevu epikurskom načelu: Carpe diem. Stanoviti broj književnika naime, po Gideovu receptu, gleda i nalazi smisao čovjeka u strastvenom predanju nasladi i životu. Drugi opet, kako ćemo odmah vidjeti, ne nalazeći nikakva smisla, utječu se fatalizmu ili ističu besmisao.

Kafka, Sartre i Camus u svom pokušaju da otkriju smisao svijeta i čovjeka pronalaze besmisao u glupom procesu života,³ mučninu pred spoznajom da je sve što postoji suvišno i bezrazložno⁴ i apsurd pred neprobojnim zidom smrti.⁵ Njihovo otkriće potreslo je svijet. Mučno je djelovalo na poratnu generaciju i ostavilo snažan biljeg osamljenosti i tjeskobe. Najnovija književnost s antidramom i novim romanom pod utjecajem literature apsurdna i ne pokušava tražiti neki smisao u svijetu i životu.

Fatum i beznade našli su također svoje predstavnike u suvremenoj književnosti. Poznati literata i dosta prikazivani dramatičar Samuel Beckett, interpretator ljudskog života i naše sudbine, vraća se starom fatumu. Pesimistički fatalizam javlja se u njega u neshvatljivom spletu prirodnih sila i nemoćnom položaju čovjeka. U njegovu *Iščekivanju Godota* čovjek je izgubljeno biće, prezreno, prevareno i nemoćno. Godot se ne pojavljuje na pozornici. Nada vara, zaključuje Beckett. Čekanje je uzaludno. Čovjeku je suđeno da luta i umire... Fatum nema smisla ni razloga. U drugoj njegovoj dvočinki *Divni dani*, još tragičnije izbija fatalnost ljudske sudbine, prevladava apsurd i pesimizam. Tu život zakopava živa čovjeka, dok ga potpuno ne zakopa. I nema nikoga da ga iščupa, da ga pokuša iščupati. Tumačiteljica njegovih misli, gotovo u monologu, a nitko je i ne sluša, zatrpana u zemlju, u prvom činu do grudi, u drugom do vrata, otkriva na jedan lucidan način neminovnu tragiku čovjeka, kojemu ne preostaje drugo nego osobni pribor i dvije-tri uspomene iz mladosti da ga, možda, jednom razvedre prije nego elementarni životni zakoni potpuno ne zaborave na njega.

Ima, dakle, i takvih odgovora.

Što na to kaže filozofska misao?

Kako smo već napomenuli, osvrćemo se na onaj dio filozofije koji traži svoje rješenje izvan odgovora kršćanstva. Danas su tu najistaknutiji dijalektički materijalizam i već sumorni i osjetljivi zapadni egzistencijalizam.

Govoreći o filozofskoj misli, njezinu poimanju čovjeka i njegove sudbine, potrebno je odmah napomenuti da mi, za razliku od zlatnog doba grčke

² VUS, br. 718.

³ F. Kafka, *Proces*.

⁴ J. P. Sartre, *Mučnina*.

⁵ A. Camus, *Stranac, Mit o Sizifu*.

antike, visokog srednjeg vijeka ili kineskog i indijskog klasicizma, nema-
mo o čovjeku jednu opću, pa ni zajedničku sliku.⁶ Nije li već ovdje
početak različitim i suprotnim odgovorima o određenju ljudske sudbine
i smislu našega života? Subjektivistička poimanja stvarnosti povlače za
sobom subjektivistički odnos prema svemu postojećem. Nijekanjem Apsol-
lutne Vrijednosti i Apsolutne Istine zanijekala se najosnovnija stvarnost,
bitak, i otvorila vrata relativističkim sudovima i shvaćanjima. Poričući
naime osnovni i sigurni temelj stvarnosti, mijenja se slika svijeta, a s
njom i pojam čovjeka, briše se stvarna razlika između njegove naravi i
osobe, između esencije i egzistencije, nužno se ide prema subjektivističkom
uočavanju ljudskog smisla i njegove sudbine. Opće i moralne vrednote
uopće ostaju bez svog kriterija i ravnaju se po relativnim mjerilima odno-
snog nazora. To, naravski, postaje povod suprotnim zaključivanjima i
gledištima. Zastupajući kršćanski egzistencijalizam, ističe M. Friedman:
»Moralne vrednote nisu ni u nekom platonskom svijetu ideja ni u projektu
čovjeka koji je sam čovjek izmislio. Kršćanski egzistencijalizam ih otkriva«,
kaže Friedman, »u susretu sa svijetom, ljudima i Bićem.«⁷ Ovdje se, istina,
teoretski približavaju različiti nazori, ali, kako je njihov »susret« uvijek
samo njihov, oni se u svojim zaključcima bitno razlikuju.

Suvremeni egzistencijalizam⁸ obraća se čovjeku i u njemu gleda —
zapravo u njegovu ostvarenju, jer to je čovjek — sudbinskog aktera i
njegov smisao. Čovjek je ono što on sam hoće da bude, u što on sebe
tvori. Egzistencijalizam tako pokušava naći rješenje u ljudskoj prevlasti
nad životnim konfliktima. Međutim, otkrivajući te konflikte, on upada u
tjeskobu. Suprotnosti prožimlju njega i njegovu misao. On se ne može
oteti relativističkom poimanju stvarnosti. Trom božji je ostao prazan, na
nj je zalkoračio homo. Međutim, s nestankom Boga nestalo je i svake
mogućnosti da se pronađe jedna određena vrijednost u nedokučivom
svemiru. Čovjek je postao novo mjerilo, ali i on je neodređen. Niječući
naime važnost ljudske naravi, egzistencijalizam mijenja pojam o čovjeku.
u Sartreovoj interpretaciji ovaj nije ništa drugo »već skup svojih čina,
ništa već svoj život«. Pa ipak: čovjek je svoj Bog. On nalazi svoj smisao
u apsolutnoj slobodi i, sa Sartreovim izborom, u potpunoj afirmaciji svoje
ličnosti. »Čovjek je sam svoj smisao« (Camus). Egzistencijalizam se tako
kita dičnim perjem humanizma. No vrteći se u krugu ovozemaljske dina-
mike, on otkriva besmisao i razočaranje. Svijest, izvanredna pojava u
životu, strahovito tišti čovjeka. S njom ništavilo opsjeda ljudsko biće.
Suočen s ovim, egzistencijalizam najradije barata teškim riječima. Sartre
poznaje »mučninu«, Jaspers »gađenje«, Kierkegaard »tjeskobu«, Camus u
svom *Strancu* — a čovjek je taj stranac — »besmisao« ljudskog života.

Dijalektički materijalizam⁹ gleda na čovjeka drugačije. Prije svega
on priznaje materiju kao jedinu realnost. Ta materija je neiscrpna i besko-
načna u svojim oblicima. Ona se vječno mijenja. To znači da je u stalnom

⁶ Isp. *Thought*, New York, zima 1965. cit. prema ICI, br. 259, s. 26

⁷ O. c. ib.

⁸ Isp. J. P. Sartre, *L'existentialisme est un humanisme, L'être et le néant*; A. Niel, J. P. Sartre, *Essai sur le drame de la pensée occidentale*.

⁹ Usp. Lenjin, *Materijalizam i empiriokriticizam*; Engels, *Dijalektika prirode*; Marks, *Prilog kritici Hegelove filozofije prava, Kapital*.

dijalektičkom procesu. Dijalektika je ovdje, čini se, sveta riječ, tabu ili magični štapić koji trajno tvori, u svojim skokovima, nevjerojatna čudesa; ona je, u stvari, tvrdi Lenjin, učenje o razvitku. Dijalektički materijalizam dakle vidi svijet u kretanju »vječne materije«. Ona »pokreće sunce i ostale zvijezde«. Tako dijalektički materijalizam već svojim nazivom tumači svoj nazor: sve što postoji pojava je materije koja svojim mnogostrukim oblicima i skokovima, na primjer iz kvantiteta u kvalitet, oblikuje različite stupnjeve istog materijalnog svijeta. Materijalizam, naravno, sve ove zaključke proteže i na čovjeka; on je vrhunski produkt materije. Uvjeren da je to tako, on čovjeka okreće prema materiji i u njoj traži izvore i cilj našega života. Taj cilj, očito, on svodi na ekonomski razvoj i društvenu solidarnost. Njegov vrhunski smisao rješava kratkim rajem na zemlji. Besklasno društvo i raj na zemlji bio bi glavni smisao čovjeka i njegova života.

Međutim, svjestan brzine toga raja, ako ga uopće ostvari, on konstatira tragiku smrti i žalac njezine spoznaje. »Jedino čovjek zna da je smrtan i da mora umrijeti. Ta svijest je čovjekova tragedija.«¹⁰ To ga muči i nagriža i ne može se oteti mučnom zaključku: »da je čovjek u prirodi najtragičnije biće«.¹¹ Nije li stoga i u materijalizmu tragika smrti jedini konačni odgovor na postavljeno pitanje?

Toliko o materijalističkom i egzistencijalističkom određenju čovjeka. Nećemo i nije naš cilj ići u dublju analizu.

Jesu li ovo tražena rješenja? Ima ih, eto, koji se s ovim potpuno slažu. Vidjet ćemo zašto i kako dolazi do ovakvih zaključaka. Drugo je pak pitanje mogu li ovakvi nazoni izdržati jednu ozbiljnu kritiku. Možda ljudska ograničenost, dijalektika prirode i relativnost naše spoznaje pripuštaju ovakva djelomična rješenja.

Čovjek je bez sumnje svjestan egzistencijalne trpkosti i gorčine. Ako se odreće Boga, nema mu drugog odgovora do smrti. Ako je naime Bog mrtav, čovjek se nema ničemu drugome nadati već smrti. S druge strane upućen na zemlju i život, on je svjestan društvene solidarnosti i plodova svoga rada. To je sasvim razumljivo. Ali nije jasno zašto čovjek ostaje samo na tome. On je naime isto tako svjestan i svoga duha. Njegova svijest govori o njegovoj duhovnoj prirodi. Njegovo cjelovito biće govori o jednom potpunijem smislu koji mu ne dopušta da se pomiri s gornjim pretpostavkama. Taj smisao mu se nameće: nameće ga njegova transcendentna narav, njegov duh, i sama ovozemaljska tragika života.

JEDNO UPOZORENJE

Zašto i kako uopće dolazi do ovakvih gledišta i zaključaka koje smo čas prije izložili? Odgovor leži, čini se, u prvom redu u činjenici da je čovjek satkan na dualističkom principu, te se njegove težnje ukrštavaju i razilaze. Uz ovaj fakat stoji i činjenica da je ljudska egzistencija okre-

¹⁰ B. Bošnjak, u Praxisu, 1964. br. 2, s. 253.

¹¹ Ib.

nuta i otvorena višestrukim putovima i ostvarenjima. Ovi je pak, bez obzira na njihovu sudbinsku važnost, znaju privući i zaokupiti u tolikoj mjeri da poprimaju oblik životne potrebe i postaju životni smisao. Nije se stoga čuditi ako nas takav smisao, postavši glavna preokupacija našega bića, jednoga dana razočara u smislu apsurdna ili fatalizma. Nužno se događa, piše Camus u *Mitu o Sizifu*, da se jednom sruši prividni dekor životne drame i jednoga dana diže se samo ono »zašto«... Tada sve tone u sumornosti i čuđenju. Apsurd je prisutan.

Čovjek očito nije zadovoljan gornjim gledištima i rješenjima. Razum ih ne može sasvim prihvatiti. Jasno je također da ni naša psiha, intuicija, osjećaj i životni nagon ne pristaju na ovakve odgovore. Ljudska svijest nazire nova rješenja. Treba ih potražiti. Naše se pitanje ne može jednostrano rješavati. Nužno je uočiti i pravilno ocijeniti čitavo ljudsko biće. Samo se tako može pronaći ili bar naslutiti naš potpuni smisao.

Povijesna filozofska misao omogućuje cjelovitiju analizu i potpuniji pogled na čovjeka. Ona kroz vjekove upire prstom na duhovnu stranu ljudske prirode i otkriva religioznu misao kao bitni dio ljudske svijesti.

KONTINUITET RELIGIOZNE MISLI

Pošto smo se osvrnuli na onaj dio suvremne misli koja ne prihvaća odgovor kršćanstva na literarnom i filozofskom području, već traži druga, svoja, rješenja, pogledajmo časkom opću religioznu misao, njezinu osnovu i historijski kontinuitet, da bismo lakše prešli kršćanskom shvaćanju, njegovoj razumskoj i društvenoj opravdanosti.

Religija je povijesna činjenica. Stara je očito kao i ljudski rod. Urođena religioznost, paleoantropologija i etnografija upućuju na činjenicu da je čovjek od svoga iskona osjećao svoju povezanost s Bogom. To jasno potvrđuju najstariji oblici ljudske kulture.¹² Filozofska misao, s druge strane, od najstarijih vremena do danas nije uspjela otrgnuti čovjeka od njegova Stvoritelja. Štoviše, ona u čovjeku gleda stvorenje božje. Kad to, naprotiv, zaniječe, muči se i ne može shvatiti ni svijet ni čovjeka. Redovito pada u apsurd ili bezrazložni fatum. I teško je vjerovati da se može što bitno izmijeniti u tom pogledu. Materijalistička je misao u neprestanoj borbi, od svoga iskona, s općom povijesnom misli i svojim protuslovljima. Teško će ikada isplivati na čistac ili pomrsiti odnose na relaciji čovjek — Bog. Pojam Boga, bez daljnega, ostaje vrhovni pojam ljudske misli. Čovjek je na Boga nužno upućen. Svoju egzistenciju crpe iz njega i svoj smisao nalazi u njemu. Čovjek je po svojoj naravi, i egzistencijalno, upućen na Boga. Njegova misao i njegova vjera, potrebe njegove duše i duhovni oblici života svjedoče o njegovoj povezanosti s Bogom.

Prema informacijama ICI-a s jednog sastanka materijalističkih i kršćanskih mislilaca u Salzburgu 1965, stječe se dojam da i dijalektički materijalizam sve više uviđa da je religija trajna baština i potreba ljudskog roda. Naš istaknuti materijalist, sveučilišni profesor B. Bošnjak u

¹² V. André Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'art occidental*, Paris, 1965.

svojoj opsežnoj knjizi *Filozofija i kršćanstvo*, dok često naivno pristupa kršćanstvu i njegovoj poruci,¹³ odstupa, čini se, od neznanstvenih pretpostavki historijskog materijalizma, da je religija proizvod društveno-političko-ekonomskih odnosa. On vidi korijenje religije u iskonskoj težnji ljudskoga duha za životom i mračnom bedemu smrti. Dok ova »dva načina egzistencijalnog odnosa budu postojala, postojat će i religija«, tvrdi Bošnjak, »bez obzira na moduse i sisteme u kojima se živi«. ¹⁴ Religija se ne može svesti »samo na društveno-političko-ekonomski odnos«. »Nikakav društveni poredak ne može biti zapreka za religiju.«¹⁵ Ako se u ovome vide korijeni religije, i to s protivničke strane, i ako je nikakva povijesna uvjetovanost ne može ugroziti, onda ona pripada čovjeku i njegovoj egzistenciji kao bitni dio ljudske svijesti. Ovo nas u najmanju ruku upozorava da ne smijemo olako ignorirati religioznu misao i njezin odgovor o čovjeku.

Religiozna panorama, doista, otkriva nove mogućnosti. Ona, oslanjajući se na ljudsku misao i njezinu dimenziju vjere, upućuje čovjeka na njegov izvor, vječitog Boga. Ne zanemaruje ona ljudske naravne spoznaje, ne odriče se životnih potreba, razumski ona prilazi čovjeku i priznaje mu njegov transcendentni smisao. Odnosno, ona prenosi njegovu egzistenciju preko granica samo-ovozemaljskog.

Osvrnimo se na kršćanstvo. I njega treba promatrati historijski. Ono se pojavljuje kao povijesna religija nadnaravnog karaktera. Upravo historijskim putem mi upoznajemo njegov vrhunaravni biljeg. To je onaj posljednji i sigurni auktoritet koji opravdava kršćanstvo. S ovim smo došli do objavljene vjere koja osvjetljuje i upotpunjuje ljudsku naravnu spoznaju. Ona usavršava i potvrđuje ono na što nas upućuje razum, težnje i potrebe ljudskoga duha i opća religiozna misao. Ona daje čovjeku novi smisao pruža potpuniji odgovor. Taj odgovor lišava čovjeka tjeskobe i stravične smrti. Razbija okove skučenosti i beznađa koje nameće materijalizam i fatum. Pesimizam gubi svoju osnovu. Čovjek poprima širi smisao.

U ČEMU JE TAJ SMISAO?

S kršćanstvom je mnogostruko obogaćena duhovna baština čovječanstva. Ono ne samo upotpunjuje staru misao o vrijednosti i ulozi čovjeka, ono traži i otkriva njihove dublje temelje i smisao. Služeći se analitičkom metodom ljudske spoznaje i temeljnim gledištima metafizike, ono realistički ocjenjuje sadržaj i smisao ljudske ličnosti. Polazeći, dakle, s historijskih činjenica i filozofskih stanovišta, kršćanstvo razumski prilazi čovjeku u svjetlu objavljenih religioznih istina i naravne razumske spoznaje. Budući da je čovjek u središtu pažnje, prema njemu se kreću sve misli i ideje; sve refleksije i zaključci obraćaju se k njemu. Pri ovakvom položaju ljudske ličnosti kršćanstvo nije moglo a da određeni ne pristupi pojmu čovjeka. Ono je na dugo i široko raspravljalo o njemu i njegovoj

¹³ Usp. Janžeković, »*Filozofija i kršćanstvo*«, Crkva u svijetu, 1968, br. 3, 4. 1 5.

¹⁴ B. Bošnjak, *Filozofija i kršćanstvo*, Zgb, 1966. s. 581—582.

¹⁵ O. c. s. 574.

naravi, o njegovu bitku i njegovu životu, o čovjeku i njegovoj sudbini. Ne ulazeći u pojedinosti stare i moderne kršćanske misli, potrebno je istaknuti presudni momenat za sve daljnje analize i gledišta u tretiranju pojma čovjek, tj. duhovnu i tjelesnu komponentu ljudske naravi. Kršćanski dualizam koji priznaje objektivnu stvarnost duhovnog i materijalnog našao je svoju podršku i u samom čovjeku. On u njegovu neodoljivom jedinstvu vidi duhovnu i tjelesnu komponentu. To je polazna točka, presudni momenat u svim daljnjim oblicima kršćanske misli. Čovjek je upućen na ovaj svijet, kaže kršćanstvo, ali nije stvoren samo za ovaj svijet. On u svojim težnjama i duhovnim oblicima života nadilazi materijalno. Materijalna ga stvarnost stoga ne može u potpunosti zadovoljiti i ne može mu biti jedini smisao.

Ne prihvaćajući samo materijalni smisao i samo-ovozemaljsku ograničenost, kršćanstvo odbacuje i fatalizam i besmisao ljudske sudbine. Razumska spoznaja i ljudska svijest, primjećuje ono, opažaju opću zakonitost svemira i smišljeni razvoj prirode i života. Ova se smišljenost i intencionalnost ne može svesti na slijepa ili nužna kretanja besvjesne materije. Slučaj ne može riješiti savršeni sklad i ljepotu. Fizičke i kemijske sile nisu u stanju same po sebi, bez vješto planiranog procesa, izgraditi tako savršene oblike prirode i života. Za to je potreban Um. Mnogima nije priroda tumači sve. Međutim, nju samu treba protumačiti. I što više ona tumači, to više treba da bude protumačena. Iza slijepe prirode mora da postoji stvaralačka inteligencija. Samo ona razjašnjava. Svijet i život očituju njezine tragove. Priroda pokazuje njezine planove. Sa svojom svrhovitošću i zakonima ona otkriva sveobuhvatni Um. Taj um nije nešto, nego netko. On je prisutan u svemiru. I čovjek osjeća da svojih duševnim moćima vuče podrijetlo od Vječnog Duhovnog Bića. On je tako inteligentno zamišljen da se ne može dovesti u pitanje njegova zavisnost od njegova Stvoritelja. S njim i u njemu on nazire potpunu osmišljenost svoga bića. Čovjek, dakle, ne treba da računa na fatalizam, osudu i nemoć. On je upućen na Boga. S njim i u njemu on otkriva puninu svoga smisla.

Ovu razumsku naravnu spoznaju kršćanstvo osvjetljuje objavljenim istinama. Bog nije napustio čovjeka. On ga neće napustiti. Ljubav i čovjekoljublje božje pojavljuje se pred našim očima. Teologija pokazuje na usku vezu između Boga i čovjeka. Čovjek je dijete božje. On spaja u sebi naravno i nadnaravno. Naš život odsijeva u božanskom ruhu, u novim dimenzijama ljubavi i smisla. U vrijeme tragične pocijepanosti svijeta i samotničke psihoze čovjeka kršćanstvo odgovara s jedinstvom i solidarnošću. U nesigurnim časovima ljudske svijesti Evanđelje izlazi pred nas s božjom Riječi. Pred njom iščezava apsurdna vizija svemira, svijet i čovjek ostaju pod okriljem zajedničkog oca. U odsudnim momentima čovječanstva, kad se na jednoj strani nađe najjača sila ljudskog jedinstva, njegova nadmaterijalna baza, sudbinski faktor ljudske naravi — ljubav, a na drugoj apsurd i mržnja, razorni atom, satrap nasilja — kršćanstvo ostaje pri ljubavi i otkriva čovjeku njegov smisao u skladnom

razvoju njegove ličnosti, u sređenom društvu s bratom-čovjekom i zajedničkoj ljubavi s Bogom. Kršćanski smisao života jači je od svačke katastrofe.

Kršćanski smisao vječiti je ideal čovjeka. On je duboko human i uvijek prihvatljiv. Dag Hammarskjöld je došao na pravu misao, kada je, tragajući za smislom čovjeka, spoznao i napisao u svojim *Smjernicama* (Markings): »Bog je smisao života, a ljubav prema ljudima smisao moga života.«¹⁶ To je autentični odgovor kršćanstva. Evandjelje je diktiralo Hammarskjöldove riječi. Pogled na ljudsku sudbinu iz perspektive vječnosti ne može se odreći ljubavi prema bratu-čovjeku: »mi« zajednički nalazi smisao s Bogom i u Bogu. Kršćanska religiozna svijest vidi okvire naše sudbine u našoj transcendentnoj duhovnoj dimenziji i otkriva smisao u djelotvornoj ljubavi. Ništa nije izgubljeno. Sve ima svoj smisao. Bog nije mrtav. Ni čovjek neće vječno umrijeti. Ljudski smisao nije samo-ovozemaljski. On je šire naravi.

Ovo je očito daleko stvarniji i potpuniji odgovor nego sva, čas prije, navedena rješenja.

NA ČEMU SE ON OSNIVA?

Ne daje li kršćanstvo taj odgovor nasumce i jer mu se tako hoće? Nipošto! To se da utvrditi razumskim putem i historijskom analizom. Filozofska misao i duhovne težnje čovjeka govore u njegov prilog; podloga mu je cjelovita ljudska narav. Ovaj je odgovor pun ohrabrenja i smisla; komplementan je ljudskoj prirodi, prihvatljiv i realističan; odgovara osobnom razvoju ličnosti i vitalnim zahtjevima društva. Podržan je naravnom spoznajom, zagaraniran objavljenom vjerom, ekvivalentan ljudskim težnjama, dohvatljiv ljudskim silama. *On je u biti ostvarenje ljudskih pregnuća u društvu s Bogom.* Naprotiv, svako zastranjenje od ove maksime narušava i vodi naš smisao u apsurd i fatalizam.

Uostalom, jedan ovakav odgovor zahtijeva najveću pažnju. Od njegove vrijednosti zavisi historijska uloga objavljene vjere. Možemo slobodno dodati da se u ozbiljnosti ovoga odgovora ogleda značaj i društvena opravdanost kršćanstva. Ono bez sumnje ima dovoljno razloga i dokaza u prilog svoga stanovišta.

Mi nismo pošli teološkim putem i nećemo se služiti njegovom metodom. Zapažajući da se naš odgovor krije u samom čovjeku, osvrćemo se na naše pitanje s gledišta razumske spoznaje analizom historijsko-filozofskih zapažanja. Stoga ovaj pokušaj, ukoliko uspije, bit će jedan poticaj više za ljude dobre volje.

OSVRT NA ČOVJEKA

Radi se, dakle, o čovjeku i njegovu smislu. Potrebno je stoga određenije prijeći k pojmu čovjek. Iako danas nemamo o njemu jednog zajedničkog, jedinstvenog gledišta, to nas nikako ne ispričava da se ne

¹⁶ Usp. Dag Hammarskjöld, *Neka te svi mogu vidjeti i u meni*, Crkva u svijetu, 1967, br. 1.

potrudimo i ne otkrijemo bitne elemente ljudske naravi. Makar mi ne tražili razliku između biti i egzistencije, ne možemo prijeći preko njihove zajedničke podloge u kojoj se ogleda čovjek. Iako je danas pojam objektivne »naravi«, dane i stalne, onakve kakva je ona u sebi, u zakonima svoje strukture, u svome bitku i zajedno s njim, stavljen u pitanje, ne možemo jednostavno prijeći preko ovoga pojma. Ako klasični, aristotelovski ili dekartovski, način pristupanja stvarima nije prihvatljiv osim kao hipoteza pri istraživanju pojedinih područja fenomenologije, fenomeni nas ipak upućuju na strukturu; i jasno je da, ako postoji pojava, očitovanje, postoji i temelj toga očitovanja. Stoga još uvijek možemo govoriti o ljudskoj naravi ili o njezinu objektivnom bitku.¹⁷ Jedan kratki pogled na taj objektivni bitak, odnosno na ljudsku prirodu, svakako će osvijetliti naše pitanje. Kršćanstvo je sigurno na to računalo. I mora se na to računati, ako se želi uočiti istina.

Čovjek! To je stvarno fenomen. Kad bi on bio jasan, sve bi dalje bilo shvatljivo. Teško ga je odrediti. Dosta je kompleksna njegova narav. U sebi tako jedinstven i nerazdjeljiv, on se pojavljuje u dvojnim, često suprotnim oblicima. I to ne samo fenomenalistički već stvarno, što upućuje na realnu podlogu njegovih egzistencijalnih odnosa i njihovih pojava. Doista je složeno njegovo biće i, pristupili mu mi s jednog ili drugog stanovišta, on uvijek ostaje zagonetan i tajnovit. Pa ipak kroz tajnoviti nimbus njegove naravi i egzistencijalne trpkosti probija nešto realno što ga otkriva i konačno definira. Čovjek je dostupan našoj spoznaji. On nije apsolutna nepoznanica. Stanovite pojave i procesi otkrivaju nam njegovu srž i složenost njegova bića. Stoga možemo slobodno ustvrditi, da je čovjek složene naravi. Ako je pojavnost odraz stvarnosti, on je očito složeno biće; ako je stvarnost i pojavnost u bilo kojem odnosu, a to sigurno jesu, on opet u sebi nosi dva jedinstvena svijeta. Pristupimo li mu egzistencijalistički ili ga gledamo u svjetlu aristotelovsko-skolastičkih definicija, čovjek ponovno izranja pred nas sa svojim tijelom i duhom, stvarno i pojavno, te se ne možemo oteti dojmu da se u njemu stapaju dvije različite stvarnosti. Zato kažemo da je on dualističke prirode, da se u njemu spaja duhovno i tjelesno. S ovim smo upravo došli do časa prije spomenute glavne značajke pri kršćanskom poimanju čovjeka. Čovjek u sebi nosi duhovnu i materijalnu stvarnost.

Kako zapravo dolazimo do ove tvrdnje? Poslužimo se metodom samozapažanja. Svi smo svjesni činjenice da se u čovjeku pojavljuju duševne i tjelesne kvalitete, duševne i tjelesne moći, duhovne i tjelesne težnje. I to nisu samo pojave. To su stvarnosti koje definiraju čovjeka. Te moći i težnje, bez sumnje, imaju svoj izvor, temelj svoga djelovanja u ljudskom bitku. Čovjek je u cjelini, znamo, njihov nosilac. Ali kako se već pojavno bitno razlikuju jedna od druge u smislu tjelesnog i duševnog, to se i njihovi pokretači, iako jedinstveno povezani, moraju u biti razlikovati. Ovi opet zajednički tvore ljudski bitak, temelj su ljudske naravi, koja prema tome obuhvaća duhovnu i tejelesnu realnost.¹⁸ Ljudska je narav,

¹⁷ Isp. Y. Pellé-Douël, *Etre femme, La nature comme nécessité*.

¹⁸ Isp. Brunner, *Osnovi filozofije*.

dakle, psihofizičke prirode; jedinstvo materijalnog i duhovnog svijeta. Ovaj neobični, bivstveno dvopolni, a jedinstveni bitak u čovjeku i čini ljudsku narav tako složenom i tajanstvenom. Teško je, bez sumnje, shvatiti i definirati čovjeka. Nemoguće je, naprotiv, bez duhovne komponente protumačiti njegovu misaonost, osjeća je i kombinirano djelovanje ljudske osobe. Konačno, koliko god je čovjek nejasan i tajanstven, opet ostaje činjenica da je on na dohvat spoznaje. Ta spoznaja otkriva u njemu njegovu duhovnu stranu; zapravo, ova i omogućuje našu spoznaju. Ima li stoga smisla nijekati duhovnu stvarnost i bezrazložno tražiti oduhovljenje materije?

S ovako razrađenom idejom o čovjeku dolazimo do cjelovitije slike i o njegovoj sudbini i njegovu smislu. Ona ne dopušta da se ljudski bitak i njegov smisao ograniče na samo-ovozemaljsko. Ljudska narav zahtijeva kompletno rješenje i nameće potpuniji odgovor. Smisao i svrhovitost svega prema naravi daje i ljudskoj naravi odgovarajući smisao.

NOVA PITANJA — NOVI VIDICI

Razumski bismo se mogli pitati i u najmanju ruku posumnjati u pesimistički fatalizam, apsurdnost čovjeka i svijeta, ili u samo-ovozemaljski smisao uopće. Zakonitosti prirode i života očito su na strani razuma i smisla. Fatum i apsurd ispadaju iz kombinacije u ovako složenoj i inteligentno zamišljenoj osmišljenosti svemira. Čovjek, opet, svojim oblicima života nadvisuje materijalnu stvarnost i unutar nje zvuci njegova bića ne mogu ga bitno iznevjeriti.

Odrećemo li se kršćanske vizije svijeta, možemo postaviti tisuću pitanja, odgovor nećemo dobiti. A pitanja se nameću. Je li čovjek, recimo, tako visoko sublimirana materija koja, zapravo, ako je čovjek samo materija, nigdje i ne postoji u tom obliku, već u čovjeku? Je li to neobični slučaj? Čudna igra, fatum, jedina tragika prirode, koja je inače smišljena i svrhovita? Materija je ovdje prešla u svijest da spozna svoju vlastitu propast. Teško je zamisliti da je neka sablazna igra fatuma uspjela izgraditi tako savršeni organizam kao što je naš. Ljudski razum odbacuje ovakve pretpostavke, a time i misao o fatalnosti ljudske sudbine.

Razumska spoznaja, transcendentnost svijesti i zakoni etike uznemiruju materijalističku misao. Treba posebna vjera da bi ljudski um vjerovao u sublimat materije, u njezine nadmaterijalne kvalitete koji su rodili čovjeka i njegovu svijest. Čovjek se s pravom pita: odakle i zašto glas savjesti, čemu osjećaj zakonitosti i ljubavi? Zašto je i kako došlo do svijesti i spoznaje? Je li moguće da je početna materija, kakvu samo možemo zamisliti u njezinu najosnovnijem obliku, bez ikakve misaonosti i inteligencije, stvorila ljudsku inteligenciju i složene procese smišljenog razvoja prirode i života? I, ako je čovjek samo proizvod materije, sve su ovo samo mračna pitanja pred apsurdnim zidom smrti. A zašto onda tolika suprotnost između ljudske težnje i nade, s jedne strane, i tako fatalnog i apsurdnog odgovora, s druge? Samo je čovjek opterećen ovim

»balastom« tragične misli i spoznaje. Čemu mu sve to? Zar samo da spozna neizbježivu svijest o ništavilu?

Ili obratno: ne otkriva li sve ovo u nama duhovnu srž naše egzistencije, a tim i širi smisao našega bića?

MAGNETIZAM DUŠE

Možemo proširiti gornju misao. Nije teško uvidjeti kamo ljudska narav naginje i na što ona upućuje. Čovjek je toliko duhovno prožet da nije teško pratiti njegove duhovne silnice i doći do rezultata. Jedinствена duhovna energija očituje se na širokom spektru ljudskog djelovanja. Možemo je lako otkriti svaki u sebi, i to na više načina.

Zađemo li časkom u se, osjećamo odmah duhovne oblike života. Naša nas misaonost lako uvjereva o »nečem« neopipljivom, a postojećem. Spustimo li se, opet, u duševno-osjećajni krug, vidimo, na primjer, čežnju i nemir, čujemo zvukove sreće i bol da nas nije usrećila. Naj snažnija ljudska čuvstva odraz su psihofizičke stvarnosti. I kad smo siti svega, naša duša još uvijek čezne i čeka da se zasićena smiri. Stvorena dobra i prolaznost očito je ne mogu zadovoljiti. Ona je upućena na neprolazno dobro i trajnu vrijednost. Na to nas upućuje iskustvo. Sila teže jednog nevidljivog vrhovnog subjekta vuče je k sebi. Ona je zato nemirna. Njezine silnice duhovnog magnetizma pokazuju na nj.

Mogli bismo početi s drugim duhovnim oblicima života u čovjeku i doći do istog zaključka. Bergson je pokrenuo pitanje u čemu je vrijednost ljudske osobe,¹⁹ Kant je, kažu, zastao pred kozmičkim redom i moralnim zakonom u čovjeku, Teilhard de Chardin je u suptilnosti ljudskoga bića, općoj osmišljenoj evoluciji i njezinim zakonima vidio plan i prisutnost svemoćne Inteligencije.²⁰ Ljudski duh, dakle, spoznaje, vidi ili bar naslućuje tragove vječnoga Boga u vješto planiranom svemiru i nadmaterijalnim oblicima ljudskoga života.

Čini se da je ovo dosta jasna polarizacija. Nema smisla da je zane-
marimo. Zemaljske polove otkriva magnetska igla, a duhovnu polarizaciju i njezine izvore aparatura ljudske psihe. Možda nas i ovo upućuje na zajedničko polje sila za kojim je tragao Einstein.

Tražeci tako odgovor na životno pitanje, čovjek otkriva svoju dušu i njezinu neutaživu čežnju za Bogom. To je očito naša psihička nužda i životna potreba. Nema razloga tvrditi da je ovaj naravni zakon promašen. Glas naše duše je jašan: ona tihim šaptom i silnom snagom teži za višim, boljim, plemenitijim, za vječnim i savršenim. I tako u dubinama svoga bića ljudi osluškuju tihe zvukove Boga, pravoga Boga, a ne kumira.²¹

¹⁹ Isp. Bergson, *Dva izvora vjere i morala*.

²⁰ Isp. Teilhard de Chardin, *Le phénomène humain* i *La Vision du passé*.

²¹ Isp. Claudel, *Le soulier de satin*. I Dostojevski se susreće s ovim mislima. Usp. na primjer, *Braća Karamazovi* (Ivan Karamazov).

KRŠĆANSTVO ODGOVARA

Ovozemaljska čovjekova sudbina i njezine granice odveć su skućene i uske da bi mogle ostati konaćni cilj i smisao jedne naravi koja ih mnogostruko nadvisuje. Potrebe ljudskog bića, njegova svjesna usmjerenost i duhovni oblici života oćigledno prebacuju ljudsku sudbinu u daljinu perspektivu. Nagonska čežnja za vjećnim, svijest o nišetnosti prolaznog i opće uvjerenje povijesti u transcendentni smisao čovjeka to još jaće potvrđuju, a život sa svojim zakonima i težnjom otkriva sreću u vjećnom životu, trajnoj ljubavi i vrhovnom dobru. Kršćanska religiozna misao spoznavši Boga i uoćivši duhovne kvalitete ljudskoga bića upućuje čovjeka na njegovu cjelovitu zemaljsku i vjećnu perspektivu. Ona nalazi smisao čovjeka u njegovu sinovskom jedinstvu s Bogom; ovozemaljskom ostvarenju njegove lićnosti: u djelotvornoj ljubavi s bratom-čovjekom i trajnom prijateljstvu s Bogom. Čovjek nije izgubljeno biće, prezreno i odbaćeno. On je stvorenje i suradnik vjećnoga Boga. Svemir nije apsurdan, smrt nije konaćna tragedija. Svijet i čovjek nalaze se pod okriljem zajednićkog oca. Naš bližnji nije pakao niti predmet-robot u suvremenom društvu, već subrat-čovjek, svjesni i odgovorni ćlan zajednice, lićnost s punim dostojanstvom i svijeću.

Zbog svakodnevnih potreba i afiniteta materijalnih dobara kršćanstvo je gdjekada, da se ne zanemari duhovni biljeg našega života, jaće isticalo duhovnu komponentu i koncentriralo svoje sile u tome smislu. Ono, međutim nije zanemarilo tjelesne potrebe i ovozemaljski život čovjeka. Pri tome ono ostaje i danas. Još snažnije, danas, zbog novih društvenih uvjeta, ono osvjetljuje svoju nauku i upozorava na vaćnost i obaveze čovjeka u društvu, na cjelovitost njegova života, na ostvarenje njegove punine i smisla u ljubavi i radu.²²

Kršćanstvo nalazi naš smisao u društvu s Bogom. Međutim, ono ovu ćinjenicu ne svodi na jedan statićki aksiom, na pasivni i otućeni stav čovjeka prema društvu i prema samome sebi. Kad kaćemo da je naš smisao u Bogu, to znaći da s njim i u njemu otkrivamo osmišljenost i puninu ljudske sudbine. Nipošto da bi to znaćilo neko samozadovoljstvo ili ravnodušnost prema svome i društvenom životu, neku pasivnost i povlaćenje sa zemlje na nebo prije vremena. Upravo obratno! To upućuje na najplemenitiju angaćiranost: na caritas i solidarnost. Kršćanski smisao je cjeloviti smisao čovjeka. On leći na našoj savjesti i nućno nas povlaći u ovozemaljsku zbilju. Svaki propust i bjećanje od vrhunske Norme koja je mjerilo općeg reda, pravde i morala u svijetu izdaja je kršćanskog smisla i života. Naš konaćni cilj stoji pred nama; vidimo ga u jedinstvu s Bogom, ali ne kao nešto »za se«, kao nešto sigurno i postignuto, već kao nešto što treba postići, ispuniti, ostvariti; dakle, kao mjerilo i poticaj, kao neodoljivi imperativ da prihvatimo obaveze života, da ih se savjesno pridržavamo i svoj vijek obogatimo plemenitim i požrtvovnim radom na korist brata-čovjeka u skladu s voljom boćjom, koju otkrivamo u »susretu sa svijetom, s ljudima i s Bićem«. Naša je sudbina, kako vidimo, uvijek u

²² Usp. *Pacem in terris i Gaudium et spes*.

našim rukama. Kao svjesno, slobodno i odgovorno biće čovjek živi i radi svrsishodno sa svojim interesom ne kršeći prava drugoga.

Kršćanstvo je optimistično i vedrih pogleda na budućnost. Čovjek nije izgubljeno i osuđeno stvorenje, upozorava Krist; on je dijete božje i baštinik kraljevstva nebeskoga. Kršćani ne robuju pesimizmu ni tjeskobi. Njihova im vjera otkriva uzroke ljudskog umora i bijede, realistički ocjenjuje njihove mogućnosti i nudi kupelj preporoda i milosti. Ona diže svoj glas prema nebu i računa s božjom Providnošću. Jednako upire prstom na zemlju i na nebo, brine se za tijelo i dušu. Na svome srcu nosi cjelovitu ljudsku narav i pridaje joj istu važnost. Sjetimo se samo istine o uskrsnuću tijela.

Neka nas, dakle, ne buni što alfa i omega našega bića ostaje Bog. Naš Bog nije ljubomorna Moira ni tlačitelj ljudskoga roda. Velika je zabluda dobacivati da je on uzrok ljudske alijenacije. Ako se pak kršćanstvo nekada u nečemu alijeniralo ili alijenira čovjeku i njegovim bitnim aspiracijama, nije tome uzrok Bog nego ljudski element koji je dio kršćanstva. U takvom slučaju ljudsko se suprotstavlja božanskom. Bog nije i ne može biti uzrokom ljudske alijenacije. To je novo poglavlje. O tome bi trebalo posebno govoriti. No sjetimo se sada, na brzinu, potrebe ljudske psihe za Bogom, Božjeg odnosa prema čovjeku i naše egzistencijalne i moralne upućenosti k njemu. Čovjek se, uostalom, kroz vjekove nije mogao zamisliti bez Boga. Pokuša li to, upada u apsurd i beznade. Sudbina ljudskog života samo u njemu nalazi svoj izvor i svoj cilj. Čovjek samo s njim nalazi svoj potpuni smisao. Taj smisao uključuje i zadovoljava sve ljudske težnje i potrebe. S Božjim planom i njegovom osmišljenosti svemira čovjek nalazi rješenje svim svojim patnjama i svome zanosu. Bog biva princip i mjerilo skladnog ljudskog djelovanja u pojedincu i društvu, ostaje garancija ljudske slobode i norma ljudske etike. Čovjek je stvoren da bude i ostane dijete božje. Zar je to onda alijenacija, ako to čovjek spozna i prihvati?

U KAKVOM JE ODNOSU KRŠĆANSKI ODGOVOR PREMA ČOVJEKU?

Jednom ćemo se sigurno osvrnuti na jedno cjelovitije pitanje: humanizam kršćanstva, a sada ukratko pogledajmo u kakvom je odnosu naš odgovor prema čovjeku. Ovo što smo do sada iznijeli otvara nam samo djelomično pogled na kršćansku religiju. Religije, dakako, nema bez Boga. Međutim, evanđeoski lik kršćanstva, Kristova misija i njegova oporuka složno odgovaraju: čovjek je u središtu kršćanske nauke. Crkva se ne smije i ne može iznevjeriti ovoj osnovnoj ideji. Sve se vrti oko čovjeka, sve se za nj sprema, sve je njemu u službi. I Krist je za nj došao na zemlju, i sakramenti i Crkva, sve je za nj osnovano. I što još? Poznato je: i nema veće ljubavi od one kada tko svoj život položi . . .

No vratimo se odgovoru. Što kršćanstvo sa svojim rješenjem nudi i omogućuje čovjeku? Nije li mu se ono, možda, iznevjerilo i mimoišlo njegove bitne aspiracije?

Nije teško odgovoriti na ovo pitanje, ali je prije potrebno poznavati čovjeka, njegove težnje i stvarne mogućnosti. Mi smo u dosadašnjim analizama bar natuknuli i upozorili na njih i na njihovu prirodu, stoga ćemo se sada zadovoljiti kraćim odgovorom i istaknuti društvenu ulogu kršćanske misli.

Naš kršćanski smisao života, duboko human i optimističan, ostaje uvijek smisao čovjeka, vedar i realističan, na dohvatu ruke, općeljudski, jednak za sve, pun humanizma. On je dostojan čovjeka. Postulat je njegove naravi. Zato je konstruktivan i funkcionalan u društvu. Čovjek s njim, kao pojedinac i član zajednice, dolazi u središte pažnje. Ovaj ga smisao angažira osobno i društveno. S njim odskače ljudsko dostojanstvo, poprimaju smisao ljudske obaveze. Smisao stvara radni elan i energiju, daje zdravog zamaha tjelesnom i duhovnom razvoju. On snažno pokreće naprijed točak historije, zahtijeva progres materijalne i duhovne kulture. Stvara miroljubivu atmosferu i širi ideju ravnopravnosti među ljudima. Priječi neredu i potiskuje rušilačke sile. Smisao izgrađuje čovjeka i utječe na oblikovanje visoke moralne svijesti. Temelj je pravičnosti i zalag društvenog reda.

Zbog svega ovoga ljudska misao i čovjek neće na nj nikada zaboraviti. I lutajući tamo-amo živjet će na njegovoj baštini, možda samo djelomično, ali će se zato nanovo i nanovo vraćati k njemu, jer smisao je opravdan, realističan i prihvatljiv.

Drago Šimundža

O ISTOČNOM GRIJEHU PREMA DUNS SKOTU I NOVIJIM TEORIJAMA

Ugodno mi je izložiti glavne misli iz Duns Skotove nauke o prvotnoj pravednosti i istočnom grijehu,¹ i k tome neke nove teorije o istočnom grijehu.*

Mimoišavši imena novijih auktora, ukratko sam samo opisao njihove teorije, prema svome načinu shvaćanja i izlaganja, i koliko sam, uz prevelike pastoralne poslove, o njima mogao biti obaviješten.

I — DUNS SKOTOVA NAUKA

Najprije ću izložiti nauku Oštromnog Naučitelja o prvotnoj pravednosti, zatim o istočnom grijehu.

¹ Usp. F. Franić, *De tustitia originali et de peccato originali secundum Duns Scotum*, Romae 1941.

* Prijevod referata održanog na Međunarodnom skotističkom sastanku u Oksfordu i Edinburgu 11–17. IX 1966.